

INSON XULQ-ATVORINI IFODALOVCHI FE'LLAR

*Ibaydullayeva Munavvaroy**Andijon davlat chet tillari instituti talabasi**Xomidova Malohat Oktyabrjon qizi*

Annotatsiya: Tilning asosiy vazifalaridan biri insonning xulq-atvorini ifodalashdir. Insonning ichki va tashqi dunyosini, uning tuyg'ularini, harakatlarini ifodalash uchun til vositasi sifatida fe'llar muhim ahamiyat kasb etadi. Fe'llar, o'z navbatida, inson xulq-atvorini turli jihatdan yoritishga imkon beradi. Bu maqolada inson xulq-atvorini ifodalovchi fe'llar tahlil qilinadi, ularning ahamiyati, funksiyalari va turkumlari o'rganiladi.

Kalit So'zlar: fe'l, xulq-atvor, harakat, tuyg'u

Abstract: One of the main functions of language is to express human behavior. Verbs are of great importance as a language tool for expressing the inner and outer world of a person, his feelings and actions. Verbs, in turn, allow us to illuminate human behavior in different ways. In this article, verbs expressing human behavior are analyzed, their importance, functions and categories are studied.

Key words: verb, behavior, action, feeling

1. Inson Xulq-Atvorini Ifodalovchi Fe'llarning Mohiyati Fe'l insonning qandaydir harakatini, tuyg'usini yoki ichki kechinmasini ifodalash uchun ishlatiladigan so'z turkumidir. Inson xulq-atvorini ifodalovchi fe'llar nafaqat tashqi harakatlarni (masalan, yurmoq, o'tirmoq), balki insonning ichki kechinmalarini ham (o'ylamoq, sevmoq, xafa bo'lmoq) ifoda etadi. Bu turdagi fe'llar, asosan, insonning psixologik va emotsional holatini ifoda qilishda muhim rol o'ynaydi. Fe'llar harakatning paytini, turini, davomiyligini, harakat qiluvchining maqsadini va boshqa ko'plab jihatlarni ko'rsatishga xizmat qiladi. Inson xulq-atvorini ifodalashda bunday fe'llarning to'g'ri ishlatilishi muloqotda ishtirok etuvchi tomonlarning holatni to'g'ri tushunishlari uchun zarurdir.

2. Inson Xulq-Atvorini Ifodalovchi Fe'llarning Turlari Inson xulq-atvorini ifodalovchi fe'llarni uchta asosiy turkumga ajratish mumkin:

1. Jismoniy Harakatni Ifodalovchi Fe'llar Bu turkumdagi fe'llar insonning aniq va ko'zga ko'rinadigan jismoniy harakatlarini ifodalaydi. Masalan:

Yurmoq – Insonning bir joydan boshqa joyga harakatlanishini ifodalovchi fe'l.

O'tirmoq – Ma'lum bir joyda harakat qilmasdan joylashishni anglatadi.

Sakramoq – Bir joydan ikkinchi joyga tezlik bilan ko'tarilib harakat qilishni anglatadi. Bu fe'llar orqali insonning tashqi muhitdagi harakatlari, uning qaysi

jismoniy holatda ekanligi tasvirlanadi. Bu turdagi fe'llar ko'pincha kundalik muloqotda ishlatiladi va aniq bir harakatni ifodalashga xizmat qiladi.

2. Emotsional Holatni Ifodalovchi Fe'llar Insonning hissiy kechinmalarini ifoda etuvchi fe'llar uning ichki dunyosini aks ettiradi. Masalan:

Sevmoq – Insonning boshqasiga yoki narsaga bo'lgan iliq tuyg'usini ifodalash.

Xafa bo'lmoq – Insonning ranjishi, dilxiraligi holatini ifodalaydi.

Quvonmoq – Insonning ichki shodlik, hursandchilik his-tuyg'ularini aks ettiradi. Bu turdagi fe'llar insonning hissiy holatini ifoda qilishda eng ko'p qo'llaniladigan so'zlar qatoriga kiradi. Ular orqali insonning ichki kechinmalari, hayotga va atrof-muhitga bo'lgan munosabati tushunarli va aniq ifodalanadi.

3. Aqliy Harakatni Ifodalovchi Fe'llar Insonning aqliy faoliyati va fikrlash jarayonini ifodalovchi fe'llar ham xulq-atvorni tavsiflashda katta rol o'ynaydi.

Masalan: O'ylamoq – Insonning qandaydir masala yoki hodisa ustida fikr yuritishi. Tushunmoq – Insonning biror narsa yoki hodisani anglab yetishi jarayonini ifodalaydi. Esga olmoq – O'tmishdagi hodisalarni xotirlashni ifodalaydi. Bu fe'llar insonning aqliy faoliyati bilan bog'liq harakatlarini tasvirlashda ishlatiladi. Ular insonning fikr yuritishi, xotiralarini yangilashi, dunyoqarashini aks ettiradi va shu orqali insonning ichki olami haqida ma'lumot beradi.

3. Inson Xulq-Atvorini Ifodalovchi Fe'llarning Funksiyalari Fe'llarning asosiy funksiyasi – harakat yoki holatni ifodalashdir. Inson xulq-atvorini ifodalovchi fe'llar esa, o'z navbatida, quyidagi funksiyalarni bajaradi:

1. Ma'lumot Yetkazish Funksiyasi Fe'llar yordamida insonning jismoniy yoki ruhiy holati haqida aniq va to'liq ma'lumot yetkaziladi. Masalan, “U yig'layapti” jumlasida insonning hozirgi emotsional holati haqida ma'lumot beriladi. Bu funktsiya muloqotning asosiy vazifalaridan biri sanaladi.

2. Tavsiflash Funksiyasi Xulq-atvor fe'llari orqali insonning qanday holatda ekanligi yoki qanday harakat qilayotgani tasvirlanadi. Bu, asosan, hikoya yoki dialoglarda ishlatiladi. Masalan, “U o'tirgan edi” jumlasida insonning jismoniy holati tasvirlanmoqda.

3. Hissiy Holatni Ko'rsatish Funksiyasi Insonning hissiy kechinmalari ko'pincha bevosita fe'llar orqali ifodalanadi. Masalan, “U quvonib ketdi” jumlasida insonning ichki hissiyotlari va holati haqida tushuncha hosil qilish mumkin.

4. Inson Xulq-Atvorini Ifodalovchi Fe'llarning Til va Madaniyatdagi Roli Inson xulq-atvorini ifodalovchi fe'llar nafaqat tilshunoslikda, balki madaniy muloqotda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir xalqning tili uning madaniyatining ifodasi hisoblanadi. Masalan, o'zbek tilidagi “mehmon kutmoq” yoki “mehmondo'stlik” kabi fe'llar va tushunchalar o'zbek xalqining an'anaviy madaniyatida mehmondo'stlik tamoyillari bilan chambarchas bog'liqdir. Shuningdek, tilshunoslar va lingvistlar tomonidan inson xulq-atvorini ifodalovchi fe'llarni o'rganish orqali xalqning o'ziga

xos psixologiyasi, qadriyatlari, turmush tarzi va dunyoqarashini chuqurroq tushunish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Xulosa

Inson xulq-atvorini ifodalovchi fe‘llar tilning muhim qismi hisoblanadi va ularning turli jihatlari orqali insonning ichki va tashqi dunyosi haqida ma’lumot olish mumkin. Ushbu fe‘llar nafaqat harakatlarni, balki insonning tuyg‘ulari, fikrlari va hissiy holatlarini ham ifoda etadi. Shuningdek, ular tilning madaniyat va qadriyatlar bilan bog‘liqligini, har bir xalqning o‘ziga xos dunyoqarashini ochib beradi. Tilning bu jihatini chuqur o‘rganish esa tilshunoslik va madaniyatshunoslikka katta hissa qo‘shadi.